

بررسی تطبیقی قصاص و دیات در فقه مذاهب خمس

دکتر محمد باقر حاجی علی
استادیار دانشکده حقوق (س)
اکرم محمدی اراکی

دانشگاه امام صادق
پنج‌شنبه

نشر میزان

سرشناسه : حاجی علی، فریبا، ۱۳۴۲ -
عنوان و نام پدیدآور : بررسی تطبیقی قصاص و دیات در فقه مذاهب خمس
فریبا حاجی علی، اکرم محمدی ارانی
مشخصات نشر : تهران: نشر میزان، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری : ۱۷۶ص.
فروست : علوم اجتماعی: ۷۵۹
شابک : 978-964-511-558-4
وضعیت فهرست نویسی : فیا
موضوع : قصاص (فقه)
روضوع : دیات
موضوع : فقه تطبیقی
شناسه افزوده : محمدی ارانی، اکرم، ۱۳۶۱ -
ردمک کنره : BP ۱۹۵/۷/ح ۲۴
رابطه بندی یویی : ۲۹۷/۳۷۵
شابک : ۳۳۹۷۶۵۰

هرگونه تکثیر (اعمداً یا غیراً) غیر مجاز است. فایده الکترونیکی و... از این اثر بدون اخذ مجوز
از ناشر مجاز نیست. ویراسته و ویراسته قانونی دارد.
لطفاً هر صورت مجوز را از ناشر به شماره تلفن های ذیل استعلام دهید.

۷۵

نشر میزان
بررسی تطبیقی قصاص و دیات در فقه مذاهب خمس
دکتر فریبا حاجی علی
اکرم محمدی ارانی

ویراستار ادبی: دکتر اکرم جواد

چاپ اول: بهار ۱۳۹۳

قیمت: ۸۰۰۰ تومان

شماره: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۱-۵۵۸-۴

دفتر مرکزی: خ شهید بهشتی، بعد از چهارراه سهروردی، خ کاووسی فر، کوچه نکبسا، پلاک ۳۲، تلفن ۸۸۵۲۹۱۳۱
فروشگاه مرکزی: خ انقلاب، روبروی درب اصلی دانشگاه تهران، ابتدای خ فخر رازی، پلاک ۸۳، تلفن ۶۶۴۶۷۷۷۰
واحد پخش و فروش: خیابان سمنه، بین مفتاح و فرصت، پلاک ۱۰۴، تلفن ۸۸۳۲۹۵۲۹-۳۱
پست الکترونیکی: mizannasher@yahoo.com وب سایت: www.mizan-law.ir

میدان صنعت، بلوار فرحزادی، خیابان شهید طاهرخانی، دانشگاه امام صادق (ع)، پردیس خاوران،
دفتر نشر متون علمی حوزه معاونت پژوهشی و فناوری، تلفن ۲۲۰۶۵۴۳۷
پست الکترونیکی: nashriat@isuw.ac.ir وب سایت: www.isuw.ac.ir

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
----	-------

بخش نخست: کلیات

۱۶	فصل نخست: تعریف قصاص
۱۶	الف - قصاص در لغت
۱۷	ب - قصاص در اصطلاح
۱۹	فصل دوم: ادله تشریع قصاص
۱۹	الف - کتاب
۲۱	ب - سنت
۲۵	خلاصه بخش

بخش دوم: قصاص نفس

۲۸	فصل نخست: موجبات قصاص نفس
۳۰	فصل دوم: اقسام قتل
۳۱	گفتار نخست: قتل عمد
۳۴	مبحث نخست: اقسام قتل عمد در فقه امامیه
۴۴	مبحث دوم: اقسام قتل عمد در فقه اهل سنت
۵۵	مبحث سوم: اجتماع مباشرت و تسبیب در قتل
۵۹	مبحث چهارم: اشتراک در قتل و فروع آن

۶۶.....	گفتار دوم: قتل شبه عمد
۶۸.....	گفتار سوم: قتل خطا
۷۰.....	خلاصه فصل
۷۴.....	فصل سوم: شروط معتبر در قصاص
۷۴.....	گفتار نخست: تساوی در حریت
۷۶.....	گفتار دوم: تساوی در دین
۸۲.....	گفتار سوم: منتفی بودن رابطه پدری
۸۴.....	گفتار چهارم: کمال عقل و بلوغ
۸۶.....	گفتار پنجم: محترم بودن خون مقتول (محقون الدم)
۸۹.....	خلاصه فصل
۹۰.....	فصل چهارم: ادای جبار دعوی قتل
۹۰.....	گفتار نخست: اقرار
۹۲.....	گفتار دوم: بینه
۹۳.....	گفتار سوم: قسامه
۱۰۶.....	خلاصه فصل
۱۰۷.....	فصل پنجم: استیفای قصاص
۱۰۷.....	گفتار نخست: جواز و صحت عفو در قصاص
۱۱۶.....	گفتار دوم: وارث قصاص
۱۱۷.....	گفتار سوم: توقف اجرای قصاص بر اذن حاکم
۱۲۰.....	گفتار چهارم: آلت قصاص
۱۲۵.....	گفتار پنجم: اشتراک اولیای دم مقتول
۱۲۸.....	خلاصه فصل

بخش سوم: قصاص اعضا

۱۳۴.....	فصل نخست: شروط قصاص عضو
۱۳۸.....	فصل دوم: کیفیت و شروط قصاص در زخم‌ها و جراحت‌ها
۱۴۳.....	خلاصه بخش

بخش چهارم: دیات

۱۴۶.....	فصل نخست: تعریف دیه
۱۴۶.....	گفتار نخست: تعریف لغوی
۱۴۶.....	گفتار دوم: تعریف اصطلاحی
۱۵۱.....	فصل دوم: مقادیر دیه در انواع جنایت‌ها
۱۵۱.....	گفتار نخست: قتل عمد
۱۵۶.....	گفتار دوم: قتل شبه عمد
۱۶۰.....	گفتار سوم: قتل خطا
۱۶۶.....	فصل سوم: دیه اعدا و منافع
۱۶۹.....	خلاصه بخش
۱۷۱.....	فهرست منابع

به نام خدا

«لقد منَّ الله على المؤمنين إذ بعث فيهم رسولاً من أنفسهم يتلوا عليهم آياته و
يزكيهم و يعلمهم الكتاب و الحكمة و إن كانوا من قبل لفى ضلال مبين»
(آل عمران، ۱۶۴)

حکم و ثنا خداوند بزرگ و ذات احدیت را که امتیاز و درجه عالمان و دانشمندان را
در نزدیک به عظمت خویش قرار داد؛ همان که در این آیه شریف بر مؤمنان
منت نهاد آن که انفس خودشان رسولی برانگیخت تا برای آنان آیات وحی بخواند
و ایشان را بشارت و وعده به راستی مرتبت علم و دانش و فضل و معرفت در نزد
خدا جایگاهی دارد که از احدی به واسطه دهش آن به آدمی بر بشریت منت نهاده
است.

خداوند را شاکریم که در عصر کنونی در برخی کشورهای جهان، زنان را واجد
شرایط شرکت در محافل سیاسی، اجتماعی و علمی نمی‌دانند، خواهران گرامی ما در
عرصه علم و تحقیق و پژوهش پیش می‌تازند و به جهت اراده استوار خویش، اندیشه‌ها
را به تکاپو و قلم‌ها را به حرکت وا می‌دارند (رئیس محترم دانشگاه امام صادق علیه السلام
آیت الله مهدوی کنی).

این توفیق الهی است که یک مرکز داعیه‌دار علم و دانش بتواند در دستیابی به
اهداف بلند خود، برنامه‌های خویش را بر مدار معرفت و دانایی قرار دهد. زیرا علم و
معرفت از چنان قدر و منزلت و عظمتی برخوردار است که باید گام نهادن بر مسیر آن
را از الطاف الهی دانست. دانشگاه امام صادق علیه السلام - پردیس خواهران مرتضوی
سالیان گذشته افتخار این را داشته است که در این راستا هر چند مختصر و کوتاه
گام‌هایی برداشته و افق بلندی را در چشم انداز علمی خود پیش رو دارد که البته برخی
فعالیت‌ها به صورت راهبردی یعنی درازمدت و برخی فعالیت‌ها به صورت میان مدت
و کوتاه مدت بوده است. از جمله فعالیت‌های این مرکز در بخش‌های علمی و آموزشی
و پژوهشی، به انجام رسانیدن برخی طرح‌ها، پژوهش‌ها و انتشار آن در قالب کتاب

می‌باشد که اهداف متعالی دانشگاه را در دستیابی به رویکردهای تعیین شده به پیش خواهد برد. در این راستا الگوی اسلامی ایرانی رشد و تعالی و پیشرفت در مسیر اهداف متعالی و بلند نظام جمهوری اسلامی، از رویکردهای نوینی است که در دستیابی به فعالیت‌های برنامه‌ای مورد توجه واقع می‌شود.

معاونت پژوهشی از زمان تشکیل تاکنون به این مهم توجه داشته و برنامه‌ها و فعالیت‌هایی را به انجام رسانیده است. این معاونت تلاش دارد با عمق بخشیدن به این سیاست و تهیه و تنظیم برنامه‌های راهبردی در راستای محقق نمودن پژوهش‌هایی علمی، راهبردی و کاربردی دانشگاه گام‌هایی را بردارد؛ و مطابق با ساختار علمی دانشگاه به عنوان سازمانی دانش بنیان، برنامه‌محور، توسعه‌گرا و تحول‌مدار برای پاسخگویی به نیازهای رو به رشد جامعه فراگیران خود، تلاش دارد با نیازسنجی و پاسخگویی به مطالبات پژوهش‌های علمی خود به ویژه در شاخه‌های مطالعات زنان با گرایش‌های نسل جوان پاسخ دهد.

خوشبختانه این فعالیت‌ها مورد استقبال اساتید، دانشجویان و برخی محیط‌های علمی در استفاده و بهره‌برداری از برخی کتاب چاپ شده بوده است. از کلیه کسانی که ما را در این مسیر یاری نموده‌اند تشکر و تقدیر نموده و از همه محققان و فرهیختگان گرامی جهت همکاری در امور علمی پژوهشی دعوت می‌ماییم.

اداره کل پژوهش - - معاونت پژوهشی و فناوری

دانشگاه امام صادق (ع) - تهران - خواران

کمبود شدید منابع فقه مقارن در بین مذاهب خمس، بلکه فقدان منابع وزین و معتبر در این زمینه، ضرورت تدوین آثاری با این محور را می‌طلبد. به‌ویژه که بحث مقارنه تنها بین مذاهب اربعه رایج بوده و مذهب امامیه در این میان مغفول واقع مانده است. لذا با نگاهی چنین آثاری نیاز مراکز علمی فقه اسلامی و از آن جمله دانشگاه‌ها در این زمینه تأمل شده دسترسی به منابع معتبر مذاهب خمس تسهیل می‌گردد. لذا اهتمام بر آن است که طرحی جامع در ابعاد مختلف فقه اسلامی مورد پژوهش و بررسی قرار گیرد. محورهای اصلی مباحث عبارت است از: ۱- بررسی مبنایی و استدلالی نقاط افتراق است که سایر فروع فقهی سرایت کرده است و تبیین دیدگاه‌های مختلف و بررسی نقاط ضعف و قوت هر یک از آن‌ها، ۲- کشف و بررسی نقاط اشتراک مذاهب خمس به‌ای رسیدن به مبانی و اصول مشترک در زمینه استدلال‌های فقهی و رسیدن به مبانی مشترک و مورد اتفاق به منظور بررسی سایر موارد.

سؤال اساسی در پژوهش حاضر این است که آیا با بررسی مجدد در فقه مذاهب خمس اسلامی، می‌توان به منشأ افتراقات پی برد و وجوه اشتراک را افزود؟ با تتبع فراوان در زمینه فقه مذاهب اربعه، می‌توان به آثار بسیار اشاره کرد که در مقام مقایسه اقوال و آرای فقهای مذاهب اربعه به رشته تحریر درآمده است و تلاش‌های فراوانی در جهت تدوین این اقوال - مخصوصاً در قرن اخیر - به عمل آمده است. هدف از این تلاش گسترده در میان مذاهب اربعه، ریشه‌یابی اختلافات و استدلالی کردن هرچه بیشتر فقه در جهت رسیدن به اشتراکات بیشتر و تقریب بین مذاهب است. نکته حائز اهمیت این است که در پژوهش‌های مقایسه‌ای، مطالب مربوط به فقه امامیه دیده نمی‌شود یا بسیار اندک است و آثار موجود جواب‌گوی سؤالات و نیاز جامعه نیست. در حالی که اگر تلاش اندیشمندان امامیه در این بستر شکل گیرد، قطعاً شاهد آثار ارزنده‌ای در زمینه مورد بحث خواهیم بود.

با توجه به اصول و اساس مستحکم فقه امامیه و پویایی و بالندگی آن در حل مشکلات و معضلات فقهی و استدلال‌های متین آن، به‌طور قطع، در این تقارن و قیاس با فقه مذاهب اربعه، گوهرهای درخشان فقه امامیه آشکارتر شده، وزانت آن نمایان خواهد شد. نگارش چنین آثاری، پیامدهای اثر بسیاری بر تقریب میان مذاهب خمس خواهد داشت؛ زیرا یکی از نیازهای اساسی جهان امروز، برطرف شدن شبهات و ابهام‌هایی است که در بین فقهای مذاهب اسلامی وجود دارد. در حالی که تطبیق و ریشه در زمینه فقه اسلامی تا حدود زیادی به رفع این شبهات کمک می‌کند و موجب رشد و توسعه فقه اسلامی می‌شود.

با توجه به این موضوع، در ضرورت بررسی فقه تطبیقی بیان شد، پژوهش حاضر، به موضوع دیات پرداخته است.

روش تحقیق: این پژوهش، روش تطبیقی، توصیفی - تبیینی است. داده‌ها به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است و تفسیر داده‌ها به روش تحلیلی - استدلالی مقارن است؛ به‌گونه‌ای که آرای فقهای چهار مذهب، تا حد امکان به تحلیل و مقارنه آن‌ها پرداخته شده است.

این پژوهش با استفاده از منابع معتبر در مذاهب حنفی، مالکی، شافعی، حنبلی و امامیه نگاشته شده است. از فقهای مطرح در فقه حنبلی، ابن مفلح مقدسی (المروع و المبدع فی شرح المقنع) و ابن قدامه (الشرح الکبیر و الشافعی فی فقه امام احمد بن حنبل)، در فقه حنفی، سمرقندی (التحفة الفقهاء)، کلباسی (البدایع الصنائع فی ترتیب شرایع)، مرغینانی (الهدایه فی شرح البدایه)، بایزیدی (الهدایه فی شرح البدایه)، در فقه مالکی، در دیر (شرح الکبیر)، ابن رشد (البدایه المجتهد و نهایه المصلد)، در فقه شافعی، ماوردی (الحاوی الکبیر)، رملی (نهایه المحتاج الی شرح المنهاج)، ابن عابدی (المذهب)، شربینی (مغنی المحتاج الی معرفة معانی الفاظ المنهاج)، و نورانی (المجموع شرح المذهب)، در فقه امامیه، فاضل هندی (کشف اللثام)، ابن ادریس حلی (سرائر)، شیخ مفید (المقنعه)، علامه حلی (مختلف و قواعد الاحکام)، شیخ طوسی (الخلاف و المبسوط)، شیخ محمد حسن نجفی (جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام)، محقق حلی (شرایع الاسلام) و شهید ثانی (شرح الروضه فی شرح اللمعه الدمشقیه و مسالک

الافهام فی شرح شرایع الاسلام) می‌باشند که در این پژوهش سعی شده است تا از این کتب و استدلال‌های موجود در آن کمال استفاده صورت گیرد.

لازم به ذکر است از منابعی که در حال حاضر در فقه این چهار مذهب نگاشته شده است، نیز استفاده شده است؛ مانند *الفقه المالکی المیسر* (وهبه زحیلی)، *الکافی فی فقه الامام احمد بن حنبل* (محمد حسن اسماعیل شافعی)، *الفقه المنهجي علی مذهب الإمام الشافعی* (مصطفیٰ خن، مصطفیٰ بغا و علی شربجی) و *الفقه الحنفی و أدلته* (أحمد محمد سعید صاغرچی).

در پایان از کسانی که ما را در نگارش این پژوهش حمایت کردند، تشکر می‌کنیم و از خداوند متعال استعانت داریم که این کتاب، مورد رضایت او، رسول بزرگوارش (ص) و اهل بیت (علیهم‌السلام) قرار گیرد.

دکتر فریبا حاجی علی

عضو هیأت علمی دانشگاه الزهراء (س)